

2h-55

ՀՀ ՊՆ Ղ. ԿԱՆԱՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ
ՈԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՀՈԿԱՆՆԵՍԻ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

ԹՈՒՐԻԱՅԻ և ՊԱՐՍԻՑ ԾՈՑԻ ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ
(ՊԾԱԵՀԵ) ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ XX ՂԱՐԻ ԿԵՐՋՈՒՄ – XXI ՂԱՐԻ
ԱԿՋՐՈՒՄ

ԻԳ.00.04 – «Միջազգային հարաբերություններ (քաղաքագիտություն)» մասնագիտությամբ
քաղաքական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂԱՍԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2012

ИНСТИТУТ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ ИМ. Д. КАНАЯНА МО РА

АНДРАНИК ОГАНЕСОВИЧ АЙВАЗЯН

РАЗВИТИЕ ОТНОШЕНИЙ ТУРЦИИ И СОВЕТА СОТРУДНИЧЕСТВА АРАБСКИХ
ГОСУДАРСТВ ПЕРСИДСКОГО ЗАЛИВА (ССАГПЗ) В КОНЦЕ XX – НАЧАЛЕ XXI
ВЕКОВ

АВТОРЕФЕРАТ

Диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности
23.00.04 – «Международные отношения» (политические науки)

ЕРЕВАН 2012

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Ռուս-հայկական (Սլավոնական) համալսարանում

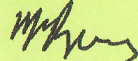
Գիտական ղեկավար՝ Ռ. Ա. Մաֆրաստյան
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պ.գ.դ.

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ Շիրինյան Ատոն Ղազարի
քաղաքական գիտությունների դոկտոր
Գասպարյան Աբրահամ Գևորգի
քաղաքական գիտությունների թեկնածու

Առաջատար կազմակերպություն՝ Երևանի պետական համալսարան

Ատենախոսության պաշտպանությունը տեղի կունենա 2012թ. մայիսի 30-ին, ժամը 14.00-ին ՀՀ ՊՆ ԱՌՀ-ում գործող ՀՀ ԲԴՀ-ի 056 "Քաղաքական գիտություններ և միջազգային հարաբերություններ (պատմություն, քաղաքագիտություն)" մասնագիտական խորհրդի նիստում:
Մասնագիտական խորհրդի հասցեն. ՀՀ 0037, Երևան, Կ. Ուլնեցու փ., 56/6:
Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ՊՆ ԱՌՀ-ի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2012թ. ապրիլի 27-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար
պատմական գիտությունների դոկտոր Պ. Ա. Չոբանյան

Тема диссертации утверждена в Российско-Армянском (Славянском) университете.

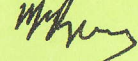
Научный руководитель: Р.А. Сафрастян
Член-корреспондент НАН РА, д. ист. н.

Официальные оппоненты: Ширинян Л. К.
доктор политических наук
Гаспарян А. Г.
кандидат политических наук

Ведущая организация: Ереванский государственный университет

Защита состоится 30 мая 2012г., в 14:00 часов, на заседании действующего в ИНСИ МО РА специализированного совета 056 "Политические науки и международные отношения" ВАК РА.
Адрес специализированного совета: Армения, Ереван 0037, ул. К.Улнечи 56/6.
С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке ИНСИ МО РА

Автореферат разослан 27 апреля 2012г.

Ученый секретарь специализированного совета
доктор исторических наук П.А.Чобанян

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ

Հետազոտության արդիականությունը.

Պարսից ծոցը եղել և մնում է ամենայուրահատուկ և լարված տարածաշրջաններից մեկը: Քաղաքական տարբեր խնդիրները, հակամարտությունները, բնական ռեսուրսներին տիրելու նպատակով իրականացվող քաղաքական ծրագրերը, տարածաշրջանի պետությունների համակարգերի բնույթները, արաբական միապետությունների ներքին և արտաքին քաղաքական կողմնորոշումները, սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնական ուղղվածությունները, շատ անգամ են դարձել աշխարհի տարբեր երկրների քաղաքագիտության ոլորտի գիտնականների հետազոտության առարկա: Այդպիսի հետաքրքրությունը բացատրվում է Պարսից ծոցի համաշխարհային տնտեսությանը էներգակիրներով ապահովելու ռազմավարական նշանակությամբ: Այլ կերպ ասած, Պարսից ծոցը եղել և մնում է համաշխարհային տնտեսական համակարգի գործունեության «կենսական» բաղադրիչ:

Պարսից ծոցի միապետությունների աննախադեպ զարգացումը, ինչպես նաև տարածաշրջանում տեղի ունեցող ինտեգրացիոն գործընթացները, ինչպես, օրինակ, Պարսից ծոցի արաբական երկրների համագործակցության խորհրդի (ՊՇԱԵՀԽ) ռեգիոնալ կազմակերպության ստեղծումը և դրան հաջորդող մի շարք քայլեր փոփոխության ենթարկեցին տարածաշրջանի քաղաքական պատկերը: Այսօր ՊՇԱԵՀԽ անդամները՝ Սաուդյան Արաբիան, Քաթարը, Քուվեյթը, ԱՄԷ, Օմանը և Բահրեյնը, սկսում են վերածվել պետությունների, որոնք միջազգային ասպարեզում գլոբալ նշանակության քաղաքականության հարցերում ունակ են իրենց սեփական դիրքորոշումը ցուցաբերել: Վերջին տարիներին ՊՇԱԵՀԽ երկրները, օգտագործելով իրենց ֆինանսական ներուժը և ածխաջրածնի վաճառքից ստացված եկամուտները, փորձում են միջազգային քաղաքականության մեջ խաղալ ավելի ակտիվ դեր, ինչպես Համագործակցության խորհրդի կազմում, այնպես էլ առանձին: Տվյալ իրադարձությունները և վերջին շրջանում համաշխարհային քաղաքականության և տնտեսության զարգացումները արևմտյան բազմաթիվ երկրներին ստիպեցին վերանայել իրենց արտաքին քաղաքականության ուղղվածությունը Պարսից ծոցի ավազանում: Արևմուտքը, ի դեմս Միացյալ Նահանգների, տնտեսաձյակներ շարունակ ՊՇԱԵՀԽ անվտանգության հիմնական երաշխավորն ու այդ երկրների տնտեսության գլխավոր ներդրողն է եղել: Բացի այդ, եվրոպական երկրները, ինչպես նաև ԱՄՆ եղել են տվյալ տարածաշրջանի բնական ռեսուրսների հիմնական սպառողները: Չնայած դրան, երկրագնդի տարբեր տարածաշրջանների տնտեսական հզորացումը դարձավ այս տարածաշրջանի բնական հարստության կարիքների աճի պատճառ, և բազմաթիվ զարգացող երկրներ սկսեցին ավելի շատ հետաքրքրություն ցուցաբերել ՊՇԱԵՀԽ երկրների հետ հարաբերությունների զարգացման գործում:

Այդ առումով բացառություն չէ նաև Թուրքիան, որի քաղաքականությունը Պարսից ծոցի տարածաշրջանում և Մերձավոր Արևելքում վերջին ժամանակաշրջանում

կրեց լուրջ փոփոխություններ: Արտաքին քաղաքականության նման փոփոխությունները կոնկրետ երկրների կողմից իրենց հերթին, անշուշտ, ազդում են միջազգային հարաբերությունների ընդհանուր պատկերի վրա: Միջազգային հարաբերությունների ժամանակակից համակարգի ստեղծումը ենթադրում է բազմաբնույթ համագործակցության ուղիների, համաշխարհային հանրության բաղկացուցիչ մասը կազմող երկրների միջև բազմակողմանի կապերի որոնում: Այս համատեքստում անհրաժեշտ է հասկանալ, թե որ ուղղությամբ է զարգանում ՊՇԱԵՀՆ երկրներում թուրքիայի ակտիվությունը, ինչպես նաև որ ուղղությամբ կարող է ընթանալ այդ երկրների համագործակցությունը թուրքիայի հետ և ինչպես դա կանդրադառնա Մերձավոր Արևելքի իրադրության վրա և հարևան տարածաշրջաններում:

Թուրքիայի ընտրությունն այդ տեսանկյունից բացատրվում է նրանով, որ այն հանդիսանում է ինչպես արևմուտքի, այնպես էլ արևելքի մի մասը: Սակայն երկար տարիներ, դեռևս սկսած թուրքիայի Հանրապետության ստեղծման ժամանակներից, երկիրն որոշ չափով մեկուսացված էր Մերձավոր Արևելքում կատարվող գործընթացներից և բավականին պասիվ էր գործում այդ աշխարհաքաղաքական տարածքում: Չնայած դրան, «սառը պատերազմի» ավարտից հետո, հատկապես վերջին 15 տարիներին, թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունն այդ տարածաշրջանում ակտիվացավ, մասնավորապես՝ Պարսից ծոցի արաբական միապետությունների հետ հարաբերություններում: Այս առումով թուրքիայի ժամանակակից արտաքին քաղաքականության ուղղվածության վերլուծությունը կարող է պատասխանել մի շարք հարցերի՝ համաշխարհային քաղաքականության նոր միտումների և Մերձավոր Արևելքի տարածաշրջանում ուժերի վերաբաշխման վերաբերյալ: Իրենց հերթին ՊՇԱԵՀՆ երկրները տարիներ շարունակ սատար են կանգնել ԱՄՆ-ին իրենց արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղություններում, ինչպես Պարսից ծոցում, այնպես էլ ամբողջ Մերձավոր Արևելքում: Սակայն վերջին շրջանում միջազգային հարաբերությունների համակարգում փոփոխությունները, ինչպես նաև հենց ՊՇԱԵՀՆ անդամների արագ զարգացումը ստիպեցին արաբական միապետություններին վերանայել իրենց արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղությունները՝ արևմտյան կախվածությունից ձերբազատվելու, բազմաբևեռ և բազմակողմանի քաղաքականություն վարելու նպատակով:

Տեղակայված լինելով Արևմուտքի և Արևելքի, Եվրոպայի և Ասիայի միջակայքում՝ ինչպես Հայաստանը, այնպես էլ ողջ անդրկովկասյան տարածաշրջանը գտնվում են Մերձավոր Արևելքում, իսկ տվյալ դեպքում՝ Պարսից ծոցում տեղի ունեցող իրադարձությունների ազդեցության տակ: Հայաստանի Հանրապետության համար, գտնվելով այս աշխարհաքաղաքական տարածքի սահմանագծում, հատկապես կարևոր է հասկանալ, թե ինչպես են կոնկրետ քաղաքական փոփոխությունները և տարածաշրջանի երկրների միջև հարաբերությունների զարգացումն ազդում ողջ տարածաշրջանի քաղաքական պատկերի վրա: Մյուս կողմից, սույն հետազոտության արդիականությունը բացատրվում է նրանով, որ մեր պետության կայուն զարգացման

համար անհրաժեշտ կլինե՞ր բազմակողմանի մոտեցում ցուցաբերել տարածաշրջանի անվտանգության և համագործակցության խնդիրներին: Հայաստանի Հանրապետությունը, ինչպես հայտնի է, հանդիսանում է տարածաշրջանում համագործակցության միջավայրի ձևավորման, կառուցողական հարաբերությունների և անվտանգության համակարգի ստեղծման ջատագովը¹:

Բացի դրանից, համաձայն Հայաստանի Հանրապետության Ազգային Անվտանգության Ռազմավարությանը, ՀՀ-ի համար Մերձավոր Արևելքի երկրների հետ փոխհարաբերությունների կարևորությունը պայմանավորված է այդ տարածաշրջանի հետ մեր հարևանությամբ, ինչպես նաև այն պատճառով, որ այս տարածաշրջանում տեղի ունեցող գործընթացների ուղղակիորեն ազդում են Անդրկովկասի վրա: Բացի այդ ըստ այս ռազմավարության՝ հայ ժողովուրդը դարեր շարունակ բազմակողմանի կապեր է ունեցել Մերձավոր Արևելքի հետ, հիմնադրել է այդ երկրներում բազմաթիվ համայնքներ, արդյունավետ մասնակցություն է ունեցել տարածաշրջանի հասարակական, քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կյանքում²: Համաձայն այս փաստաթղթի՝ Հայաստանը շարունակելու է ջանքեր գործադրել Մերձավոր Արևելքում իր մշտական գործընկեր երկրների հետ համագործակցության զարգացման ուղղությամբ, զարգացնելու է Պարսից ծոցի արաբական երկրների հետ հարաբերությունները և առևտրա-տնտեսական համագործակցությունը: Տվյալ ուսումնասիրությունը հնարավորություն կընձեռի ավելի լիարժեք պատկերացում կազմել ՊՇԱԵՀՆ արտաքին քաղաքականության արդի ուղղությունների վերաբերյալ: Դրա հետ մեկ տեղ մեր պետության և թուրքիայի միջև չկարգավորված հարաբերությունների պատճառով, Հայաստանի համար շատ կարևոր է հասկանալ Մերձավոր Արևելքում թուրքիայի քաղաքականությունը: Ուստի թուրքիայի Մերձավոր Արևելքում և Պարսից ծոցում ակտիվության ուսումնասիրությունը կօգնի մեզ ավելի մանրակրկիտ պատկեր ունենալ մեր հարևան երկրի Միջազգային Հարաբերությունների համակարգում տեղի և դերի մասին և ավելի ձկուն քաղաքականություն և դիրքորոշում ցուցաբերել մեր հարևան երկրի հետ հարաբերությունների կարգավորման ընթացքում:

Հիմնախնդրի ուսումնասիրվածության աստիճանը

Գիտական ոլորտում թուրքիայի և ՊՇԱԵՀՆ երկրների արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող հետազոտությունները մշտապես համարվում են նորանոր աշխատություններով: Սակայն ներկա դրությամբ համաշխարհային քաղաքագիտության մեջ դեռևս գոյություն չունեն համալիր հետազոտություններ, որոնք դիտարկում են թուրքիայի հանրապետության և Պարսից ծոցի արաբական

¹ Котанджян Г.С. Основные направления разработки стратегии национальной безопасности Армении в контексте региональной безопасности. Институт национальных стратегических исследований им. Драстамата Канаяна МО РА, Ереван, 2008, с. 307

² Стратегия национальной безопасности РА. Одобрена на заседании Совета Национальной безопасности при Президенте Республики Армения. <http://www.mil.am/files/NATIONAL%20%20SECURITY%20STRATEGYrus.pdf>

միապետությունների միջև համագործակցության մակարդակը և հարաբերությունների զարգացումը ժամանակակից փուլում:

Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող գիտական գրականության հիմնական մասը չի անդրադառնում արաբական միապետությունների և Թուրքիայի հարաբերություններին՝ շեշտը դնելով հիմնականում Թուրքիայի և արևմտյան երկրների հարաբերությունների վերլուծությանը, իսկ մերձարևելյան երկրներից՝ հիմնականում Իրաքի, Սիրիայի, Իսրայելի և Իրանի վրա:

Այս տեսանկյունից կարևոր են համարվում Ս. Բրոմլեյի³, Մ. Ռադուի⁴, Մ. Լենորի⁵ աշխատությունները: Բացի դրանից, մինչ այժմ չկան մանրակրկիտ և համալիր հետազոտություններ Պարսից ծոցի արաբական միապետությունների այլ իսլամական երկրների հետ հարաբերությունների վերաբերյալ, ինչպես առանձին-առանձին, այնպես էլ Համագործակցության Խորհրդի շրջանակներում: Այս տեսանկյունից գիտական հետազոտությունները հիմնականում շեշտը դնում են ԱՄՆ-ի, ինչպես նաև Եվրոպական երկրների հետ հարաբերությունների վրա՝ ուշադրություն դարձնելով նաև ներքին արաբական քաղաքական զարգացմանը: Այս իմաստով նշանակալից են համարվում Ղ. Պետերսոնի⁶, Ի. Ալեքսանդրովի⁷, Ա. Կորդեսմանի⁸ և այլոց աշխատանքները:

Ատենախոսության նպատակներն ու խնդիրները

Սույն ատենախոսության նպատակն է վերջին ժամանակաշրջանում Թուրքիայի հանրապետության և ՊՇԱԵՀԽ անդամ երկրների միջև հարաբերությունների համակողմանի գնահատումը, ինչպես նաև կոնկրետ ոլորտներում համագործակցության զարգացման հնարավորությունների վերլուծությունը:

Նման վերլուծության անցկացման համար գիտական աշխատանքն իր առջև է դնում հետևյալ խնդիրները:

- Հիմնվելով սկզբնաղբյուրների, ինչպես նաև առկա գիտական գրականության վրա՝ հանգամանորեն վերլուծել Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ուղղվածության փոփոխությունները Պարսից ծոցի ավազանի շրջանում, մասնավորապես՝ ՊՇԱԵՀԽ երկրներում:
- Վերլուծել Թուրքիայի և Պարսից ծոցի արաբական երկրների Համագործակցության Խորհրդի անդամ երկրների միջև հարաբերությունների զարգացման մակարդակը:

³ Bromley S. Rethinking Middle East Politics, Polity Press, Cambridge, 1994, 203 P.

⁴ Radu M. Contemporary Issues in Turkey's Foreign relations: Dangerous Neighbourhood, Middle East International Relations Military Studies, Transaction Publishers, Philadelphia, Pennsylvania, 2003. 220 P

⁵ Lenore G.M., Keridis D. The Future of Turkish foreign policy, BCSIA studies in international security, The MIT press, Massachusetts. 2004. 354 P.

⁶ Peterson J.E. The Arab Gulf States, Steps Towards Political Participation, Center for Strategic and International Studies, Washington DC. 1988.

⁷ Александров И.А. Монархии Персидского залива: этап Модернизации. / Институт Востоковедения Российской Академии наук, Дело и Сервис. М., 2000.

⁸ Cordesman A.H. Saudi Arabia Enters the 21st century, The political, Foreign Policy and economic dimensions, London. 2003.

- Պարզաբանել, թե ինչ հետևանքներ կարող է ունենալ Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀԽ երկրների միջև համագործակցությունը Մերձավոր Արևելքի տարածաշրջանի և Միջազգային հարաբերությունների համակարգի համար:

Ավելի մանրամասնորեն:

- Վերլուծել Արաբական թերակղզու արաբ ժողովուրդների կացությունը «օսմանյան իմպերիալիզմի» օրոք՝ արդի փուլում համագործակցության նախադրյալների և հնարավորությունների գնահատման համար:
- Վերանայել Թուրքիայի Հանրապետության ներկայիս արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղվածությունները և նրա ակտիվությունը Մերձավոր Արևելքի տարածքում Արդարություն և Զարգացում կուսակցության ղեկավարությամբ, «նեոօսմանիզմի» քաղաքականության համատեքստում:
- Դիտարկել Պարսից ծոցի տարածքում համագործակցության խնդիրները, Պարսից ծոցի արաբական երկրների Համագործակցության Խորհրդի ստեղծման պատճառները, վերլուծել տվյալ քաղաքական կառույցում ինտեգրացիոն գործընթացները, բացի այդ, քննարկել Համագործակցության Խորհրդի նշանակությունը՝ որպես միասնական կառույց տարածաշրջանի քաղաքական գործընթացներում:
- Ներկայացնել Թուրքիայի Հանրապետության և ՊՇԱԵՀԽ միջև վերջին ժամանակաշրջանում համագործակցության մասին կնքված պայմանագրերը, ինչպես նաև գնահատական տալ երկկողմ հարաբերություններում առաջխաղացումներին ըստ այդ պայմանագրերի:
- Վերլուծել Պարսից ծոցի միապետությունների անվտանգության երաշխավորման խնդիրները՝ հետազոտելով Թուրքիայի հնարավոր դերը ՊՇԱԵՀԽ անվտանգության ապահովման հարցում, արևմտյան երկրների, մասնավորապես՝ ՆԱՏՕ-ի երկրների հետ մեկտեղ, ինչպես նաև առանձին:
- Հետազոտել Թուրքիայի և Եվրամիության էներգետիկ խնդիրների լուծման հնարավորությունները էներգետիկ ոլորտում ՊՇԱԵՀԽ և Թուրքիայի համագործակցության շնորհիվ: Քննարկության առնել, թե ինչպես այս համագործակցությունը կարող է խթան հանդիսանալ նաև այլ ոլորտում հարաբերությունների խորացման համար:
- Բացատրել Սաուդյան Արաբիայի կարևորությունը և դերը Համագործակցության Խորհրդի և Թուրքիայի մոտեցումների մերձեցման գործընթացում՝ քննարկելով երկկողմանի համագործակցության հիմքերը վերջինիս հետ:
- Վերլուծել Սաուդյան Արաբիայի թագավորի 2006 և 2007 թվականների Թուրքիա կատարած «պատմական» այցերի կարևորությունն ու հետևանքները երկու պետությունների երկկողմանի հարաբերությունների զարգացման համար:

- Հետազոտել թուրք-սաուդյան համագործակցության հիմնական ոլորտներն արդի փուլում և գնահատական տալ մոտ ապագայում դրանց պոտենցիալ զարգացմանը:

Ատենախոսության մեթոդաբանական հիմքերը

Հետազոտության մեթոդականական հիմքում դրված են ընդհանուր և հատուկ գիտական մեթոդներ և մոտեցումներ: Կիրառված ընդհանուր-գիտական մոտեցումներից են համակարգակառուցվածքային մոտեցումը, պատմականության սկզբունքը, համեմատական վերլուծությունը, քննադատական մոտեցումը: Կիրառվել են վերլուծության և ընդհանրացման մեթոդները: Կիրառված հատուկ-գիտական մեթոդներից է փաստաթղթերի ավանդական վերլուծության մեթոդը: Այս աշխատանքի հիմքում ընկած են ոչ միայն քաղաքագիտության ոլորտին առնչվող հետազոտություններ, այլև համաշխարհային տնտեսության, էներգետիկայի, միջազգային բիզնեսի և պատմության ոլորտների հետազոտությունների արդյունքները:

Ատենախոսության ժամանակագրական սահմանները

Սույն հետազոտության ժամանակագրական սահմանները ընդգրկում են XX դարի վերջը և XXI դարի սկիզբը՝ վերջին շրջանում տեղի ունեցող զարգացումների վերլուծության նպատակով: Սակայն մենք նաև ուշադրություն ենք դարձնում թուրքերի և Օսմանյան կայսրության օրոք Արաբական թերակղզու արաբների կապերին՝ ներկա փուլում այդ հարաբերությունների հնարավորությունների ավելի խորը ընկալման և զարգացման պոտենցիալ խոչընդոտները հասկանալու նպատակով: Բացի այդ, վերլուծվում են կոնկրետ վերջին մի քանի տարիների իրադարձությունները, հատկապես 2002թ.-ից հետո, երբ Թուրքիայում իշխանության գլուխ եկավ Արդարություն և Զարգացում կուսակցությունը:

Ատենախոսության օբյեկտն ու առարկան

Ատենախոսական աշխատանքի օբյեկտն է Պարսից ծոցի ավազանը մասնավորապես ՊՇԱԵՀ-ն երկրները և Թուրքիան: Հետազոտության առարկա են հանդիսանում Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀ-ն երկրների միջև կոնկրետ ոլորտներում համագործակցության և հարաբերությունների զարգացման հարցերն ու խնդիրները և տվյալ համագործակցության հեռանկարները:

Գիտական նորույթը

Սույն հետազոտությունն առաջարկում է տվյալ տարածաշրջանում Թուրքիայի Հանրապետության քաղաքականության առավել բազմակողմանի վերլուծություն՝ դիտարկելով Թուրքիայի և Պարսից ծոցի արաբական միապետությունների հարաբերությունների տարբեր ուղղվածությունները երկկողմանի հարաբերությունների տեսանկյունից, ինչպես նաև դիտարկելով դրանք ՊՇԱԵՀ-ն համակարգում: Սույն աշխատանքը կարող է առաջինը դառնալ քաղաքական գիտությունների հետազոտությունների ոլորտում, ինչպես Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս, քանի որ սույն ատենախոսական աշխատանքի մեջ առաջարկվում է Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀ-ն անդամ երկրների հարաբերությունների

համալիր հետազոտություն՝ Մերձավոր Արևելքում ներկայիս քաղաքական իրավիճակի համատեքստում: Բացի այդ, հարկ է նշել, որ այստեղ Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀ-ն երկրների հարաբերությունների զարգացումը դիտարկվում է Մերձավոր Արևելքում Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ներկայիս ուղղվածության տեսանկյունից: Սույն ատենախոսության մեջ քննարկվում է Թուրքիայի և Պարսից ծոցի արաբական միապետությունների հարաբերությունների զարգացման խնդիրները՝ ելնելով կոնկրետ ոլորտներում համագործակցությունից, շեշտը դնելով հիմնականում էներգետիկայի ոլորտում, ներդրումների, ռազմական պաշտպանության ոլորտում համագործակցության վրա և ուշադրություն դարձնելով Թուրքիայի Հանրապետության կողմից ՊՇԱԵՀ-ն երկրների անվտանգության ապահովման հնարավորությանը: Գիտական նորույթի կարգավիճակի են հավակնում ատենախոսության հետևյալ եզրահանգումները:

- Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Թուրքիայի միջազգային քաղաքականությունը չի կարելի այլևս դիտարկել որպես երկկողմանի հարաբերությունների արդյունք կամ էլ համաշխարհային ասպարեզում չհամակարգված քայլերի շարք, այլ, ընդհակառակը՝ ժամանակակից թուրքական տվյալ քաղաքականությունը փոխկապակցված գործընթացների մի ամբողջականություն ենթադրող համակարգ է:
- Թուրքիան ձգտում է Մերձավոր Արևելքում կապող օղակ հանդիսանալ և դառնալ ռազմավարական ու քաղաքական կենտրոն: Այդ խնդիրն է Ռ. Էրդողանի վարչակարգը համարում առավել կարևոր Պարսից ծոցի միապետությունների հետ հարաբերությունների զարգացման և համագործակցության հարցում:
- Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀ-ն երկրների մոտակա ապագայում ամրապնդելու են իրենց համագործակցությունը մի շարք ոլորտներում, ինչպիսիք են էներգետիկ, ռազմական և ներդրումային համագործակցությունը:
- Թուրքիան ձգտելու է ավելացնել ՊՇԱԵՀ-ն դերը երկրի աճող տնտեսության մեջ: Մյուս կողմից ՊՇԱԵՀ-ն երկրները կփորձեն Թուրքիան օգտագործել մի շարք ոլորտներում արևմտյան կախվածությունից ազատվելու համար:
- Թուրքիան այսօր ունի բավականաչափ ռեսուրսներ և ի վիճակի է ապահովել ՊՇԱԵՀ-ն երկրների անվտանգությունը: Դրա հետ մեկտեղ, Թուրքիան չի կարող կտրուկ քայլեր ձեռնարկել այդ ուղղությամբ, քանի որ չափից դուրս ակտիվությունը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ Թուրքիայի և մյուս երկրների, մասնավորապես՝ ՆԱՏՕ-ի գործընկերների, ինչպես նաև Իրանի հետ հարաբերությունների վրա:
- Թուրքիայի հարաբերությունների զարգացումը Սաուդյան Արաբիայի հետ լրջորեն կամրապնդի թուրքերի դիրքը Մերձավոր Արևելքում և կարող է պատճառ հանդիսանալ քաղաքական նոր պատկերի ձևավորմանը այս տարածաշրջանում:
- Չնայած Թուրքիայի և Սաուդյան Արաբիայի հարաբերությունների զարգացման հեռանկարներին «քաղաքական մրցակցության» փաստը շարունակելու է ազդել այդ երկրների հարաբերությունների վրա՝ որոշակիորեն խոչընդոտելով տարբեր ոլորտներում համագործակցությանն ու հարաբերությունների զարգացմանը:

Ատենախոսության կիրառական արժեքը

Այս աշխատանքի արդյունքները կարող են օգտագործվել թուրքիայի արտաքին քաղաքականության բազմակողմ վերլուծությունների, ինչպես նաև Մերձավոր Արևելքում, մասնավորապես՝ Պարսից ծոցի ավազանում տեղի ունեցող քաղաքական գործընթացների հետազոտությունների ընթացքում: Ստացված արդյունքները կօգնեն ավելի լավ հասկանալ թուրքիայի, ինչպես նաև Պարսից ծոցի արաբական միապետությունների արտաքին քաղաքականությունը, քանի որ այստեղ արժարժված են այնպիսի հարցեր, որոնք նախկինում բավարար ուշադրություն չեն արժանացել: Աշխատանքի արդյունքները կարող են հետաքրքիր լինել ինչպես արաբագետների, այնպես էլ թուրքագետների համար, որոնք մասնագիտանում են Մերձավոր Արևելքի տարածքում ինտեգրացիոն գործընթացների խնդիրների ոլորտում, ինչպես նաև տվյալ տարածաշրջանում քաղաքական ուժերի վերաբաշխման գնահատման հարցում: Ատենախոսության եզրակացությունները կարող են օգտագործվել՝ հասկանալու Պարսից ծոցի անվտանգության խնդիրները և միապետությունների անվտանգության երաշխավորման գործում թուրքիայի դերը: Բացի այդ, աշխատանքը կարող է ներդրում լինել թուրքիայի ներկայիս արտաքին քաղաքականության հետազոտման գործընթացում, ինչպես նաև Եվրոպայի էներգետիկ անվտանգության համակարգի հետագա վերլուծության տեսանկյունից: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ թուրքիան և Հայաստանը հարևան պետություններ են, չափազանց կարևոր է մեզ համար հասկանալ Մերձավոր Արևելքում թուրքիայի արդի քաղաքականության միտումներն ու գերակայությունները: Ատենախոսությունը կարող է ծառայել Հայաստանի քաղաքական շրջանակներին, ինչպես նաև հետազոտական կենտրոններին՝ հարևան երկրի քաղաքականությունն ավելի լավ հասկանալու համար:

Աշխատանքի փորձաքննությունը

Ատենախոսական աշխատանքը քննարկվել և հրապարակային պաշտպանության է երաշխավորվել Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի Քաղաքագիտության ֆակուլտետի Համաշխարհային քաղաքագիտության և Միջազգային հարաբերությունների ամբիոնի նիստի կողմից: Աշխատանքի հիմնական դրույթները արտացոլված են գրախոսվող ամսագրերում հրապարակված չորս գիտական հոդվածներում:

Օգտագործված գրականության համառոտ տեսություն

Ատենախոսության համար հիմք է հանդիսացել սկզբնաղբյուրների վերլուծությունը, ինչպես նաև տարբեր երկրների քաղաքագետների, պատմաբանների և տնտեսագետների գիտական հետազոտությունները՝ թուրքիայի արտաքին քաղաքականության և ՊՇԱԵՀԽ երկրների միջազգային հարաբերությունների ներկայիս փուլի համալիր հետազոտման և տվյալ երկրների միջև համագործակցության այժմյան մակարդակը հասկանալու համար: Մենք օգտվել ենք բազմաթիվ վերլուծական նյութերից, որոնք հրատարակվել են այնպիսի միջազգային առաջատար կազմակերպությունների կողմից, ինչպիսիք են Արտարժույթի միջազգային

հիմնադրամը,⁹ Համաշխարհային բանկը¹⁰: Բացի այդ, այս տեսանկյունից կարևոր է համարվում տարբեր հետազոտական կենտրոնների հետ աշխատանքն ու խորհրդատվությունը, օրինակ, Պարսից ծոցի Երկրների Հետազոտական Կենտրոնի հետ (GRC, Gulf Research Center):

Հետազոտության համար օգտագործված է տարբեր լեզուներով գրականություն: Այս տեսանկյունից հատկապես կարևոր է նշել, որ մենք վերլուծել ենք ինչպես սկզբնաղբյուրներ, այնպես էլ արաբերեն և թուրքերեն լեզուներով գիտական գրականություն: Դրա հետ մեկտեղ, հարկավոր է ընդգծել, որ համաշխարհային քաղաքագիտությանը վերաբերող առաջատար գիտական կենտրոնների գրականության հիմնական մասը թուրքիայի և ՊՇԱԵՀԽ երկրների արտաքին քաղաքականության մասին գրված է անգլերեն լեզվով: Այդ իսկ պատճառով, ատենախոսությունում օգտագործված գրականության մեծ մասը հենց անգլերեն լեզվով է: Վերլուծվել են հայերեն, ռուսերեն, հոլանդերեն և ֆրանսերեն լեզուներով մի շարք մենագրություններ ու գիտական աշխատություններ:

Առաջին հերթին հարկավոր է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության հիմնական ուղղությունները հասկանալու համար շատ կարևոր էր Հ. Ս. Քոթանջյանի մենագրությունը¹¹: Այն օգնեց մեզ նաև հասկանալ, թե որքան կարևոր է մեր երկրում քաղաքական գիտությունների տեսանկյունից տարածաշրջանի տարբեր երկրների երկկողմանի հարաբերությունների վերլուծությունը:

Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ներկայիս կողմնորոշումը, նրա ակտիվությունը Մերձավոր Արևելքում և, վերջին հաշվով, ՊՇԱԵՀԽ երկրների հետ հարաբերությունները հասկանալու համար մանրակրկիտ ուսումնասիրվել են բազմաթիվ սկզբնաղբյուրներ, այդ թվում՝ թուրքիայի արտաքին գործերի նախարարության¹², ՊՇԱԵՀԽ երկրների տարածքում թուրքական դիվանագիտական ներկայացուցչությունների¹³, արաբական պետությունների արտաքին գործերի

⁹ Օրինակ՝ The GCC Banking Sector: Topography and Analysis, Monetary and Capital Markets, International Monetary Fund, Working Paper 87/10, 2010, P. 1-43; International Monetary Fund Press Release No. 10/413, IMF External Relations Department, November 6, 2010.

¹⁰ Zoellick R.B. Catalyzing the Future: An Inclusive & Sustainable Globalization, Annual Meetings 2007, World Bank, Washington, D.C., October, 2007. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:21520625~pagePK:34370~piPK:42770~theSitePK:4607,00.html>

¹¹ Котанджян Г.С. Основные направления разработки стратегии национальной безопасности Армении в контексте региональной безопасности. Институт национальных стратегических исследований им. Драстамата Канабяна МО РА, Ереван, 2008. С. 237-424.

¹² Guide to Diplomatic Missions in Turkey, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2012, <http://www.mfa.gov.tr/data/Guide-to-Diplomatic-Missions-in-Turkey.pdf>

¹³ Embassy of Turkey in Saudi Arabia information portal, Foreign Policy Section, <http://riyadh.emb.mfa.gov.tr/Mission.aspx>, Embassy of Turkey in Qatar information portal, Bilateral Relations, <http://doha.emb.mfa.gov.tr/MFA.aspx>, Embassy of Turkey in the United Arab Emirates Portal, Bilateral Relations, <http://abudhabi.emb.mfa.gov.tr/Mission.aspx>.

նախարարության¹⁴ և ԱՄՆ-ի Պետական Դեպարտամենտի փաստաթղթեր (US Department of State) տրամադրած փաստաթղթերը: Աշխատանքի համար նաև բավականին կարևոր էին Համաշխարհային բանկի¹⁵, «Ռոյչե բանկի»¹⁶, «Իննոգեյթ»¹⁷ ծրագրի, ՆԱՏՕ-ի վերլուծական կենտրոնների վերլուծական փաստաթղթերը¹⁸: Բացի այդ աշխատանքի մեջ կարևորվեցին «Նաբուկո» նախագծի պաշտոնական զեկույցների տվյալները¹⁹: Հարկ է նշել նաև, որ աշխատանքը գրելու ընթացքում մանրամասնորեն վերլուծության է ենթարկվել Արդարություն և Ջարգացում կուսակցության ծրագիրը²⁰: Մենք օգտագործել ենք մի շարք հանրագիտարաններ²¹ կոնկրետ տվյալներ ունենալու համար, ինչպես նաև տարբեր երկրների ռազմա-պաշտպանական և տնտեսական բնույթի մի շարք զեկույցներ:

Օսմանյան կայսրության օրոք արաբ ժողովուրդների պատմության վերլուծական տեսության գործում աստեմախտության համար կարևոր եղան Դ. Գուդվինի²², Ն. Իվանովի²³, Ս. Ալթունի²⁴, Պ. Ռոբինսի²⁵, Ա. Տաբակոյուլուի²⁶, Ն. Հովհաննիսյանի²⁷ և այլոց աշխատությունները: Բացի այդ, Օսմանյան կայսրության ժառանգությունը հասկանալու համար շատ կարևոր էր Կառլ Բրաունի²⁸, ինչպես նաև Դիտրիխ Յունզի²⁹ աշխատությունները, որոնք մանրամասնորեն նկարագրում են տվյալ տարածաշրջանի արաբ ժողովուրդների կյանքը Օսմանյան կայսրության ժամանակաշրջանում:

ՊՇԱԵՀԼՍ-ի ինտեգրացիոն քաղաքականությունը, միջազգային հարաբերությունների համակարգում Համագործակցության Խորհրդի դերը վերլուծելու համար, ինչպես նաև հասկանալու այն խնդիրները, որոնց հետ առնչվում են այդ

¹⁴ Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia, Gulf Circle and Islamic Circle, Ministry of Foreign Affairs of Saudi Arabia, http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/Kingdom_ForeignPolicy/Pages/KingdomPolicy34645.aspx

¹⁵ World Bank Atlas, various editions, The World Bank Group Washington, 2004-2011, <http://data.worldbank.org/products/data-books>

¹⁶ Deutsche Bank Research, Dubai International Financial Center, UAE, February 2008.

¹⁷ INOGATE Program official directory, <http://www.inogate.org/html/brief/brief2.htm>

¹⁸ North Atlantic Treaty Organization Archives, Chronological Set of Documents issued by the International Staff and NATO authorities <http://www.nato.int/cps/en/natolive/68238.htm>

¹⁹ Timeline, Nabucco Pipeline, http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/pipeline/timeline_steps

²⁰ Ak Parti Programı. 2011, <http://www.akparti.org.tr/>

²¹ Encyclopaedia Britannica Online: History of Arabia, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/31568/history-of-Arabia>, Saudi Arabia. <http://looklex.com/e/saudi-arabia-history.htm>

²² Goodwin J. Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire, Picador, New York, 2003. P.368.

²³ Иванов Н.А. Османское завоевание арабских стран 1516–1574, Восточная Литература, РАН. Москва, 2001. С.286

²⁴ Altunisi M. Turkey: Arab Perspectives, Tesev Publications, Istanbul, May 2010. P. 1–37.

²⁵ Robins P. Turkey and the Middle East, The Royal Institute of International Affairs, London. 1991. P. 130.

²⁶ Tabakoğlu A. Türk İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul. 1998. 424 S.

²⁷ Հովհաննիսյան Ն. Արաբական երկրների պատմություն, Օսմանյան տիրապետության շրջան. 1516–1918 թթ., Հատոր II, Եր., «Զանգակ-97», 2004. 680 էջ.

²⁸ Brown C. Imperial legacy the ottoman imprint on the balkans and the middle east, Columbia University Press, New York, 1996. P. 320.

²⁹ Jung D., Turkey and the Arab World: Historical Narratives and New Political Realities. Mediterranean Politics, Taylor and Francis Group, Manchester, Vol.10, 2005. P. 1-18

կառույցի երկրները ներկա դրությամբ, օգտագործվել են Ե. Մելքումյանի³⁰ և Յ. Չերկասկու³¹ աշխատությունները և Դոյչե Բանկի հետազոտական կենտրոնի վերլուծական նյութերը³²: Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ժամանակակից ուղղվածության վերլուծության համար կարևորվեցին Ռ. Օլսոնի³³, Դ. Դավութոյուլուի³⁴, Խ. Կրամերի³⁵, Տ. Կարպենտերի³⁶ և այլոց հետազոտությունները: XX դարի 80-ական թվականներից ի վեր, հատկապես «սառը պատերազմի» ավարտից հետո, թուրքական քաղաքականության վերափոխման գործընթացն առավել մանրամասն հասկանալու համար մեր հետազոտության մեջ շատ կարևոր էին Սարիի Սայարի³⁷, ինչպես նաև Թարիկ Օղուզլուի³⁸ աշխատանքները: Վերջինս մանրամասնորեն նկարագրում է Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղվածության փոփոխման գործընթացը դեռևս Թուրգութ Օզալի օրոք` XX դարի 80-ական թվականների սկզբին, երբ Թուրքիան, փորձելով համադրել չափավոր իսլամիզմն ու տնտեսական ազատականությունը, սկսեց ավելի շատ ուշադրություն դարձնել Մերձավոր Արևելքում տեղի ունեցող գործընթացներին: 2002թ. Թուրքիայի պաշտամենտական ընտրությունների արդյունքում Արդարություն և Ջարգացում կուսակցության իշխանության գալուստը և դրա ազդեցությունը արտաքին քաղաքականության փոփոխման վրա վերլուծելու համար հատկանշական էին Խ. Բիլգինի³⁹ և Մարիո Յուկոննի⁴⁰ աշխատությունները: Պարսից ծոցի ավազանում Թուրքիայի ակտիվության պատճառները և էներգետիկ ոլորտում նրա հետաքրքրվածությունը վերլուծելու համար կարևոր դարձավ Ա. Բաաբուդի աշխատանքը⁴¹: Իր հերթին, Բ. Արասի աշխատություններից օգտվեցինք Թուրքիայի` Պարսից ծոցի երկրների անվտանգության

³⁰ Мелкумян Е.С. ССАГПЗ в глобальных и региональных процессах, ИИИИБВ и ИВ РАН, Москва, 1999 г. С. 197.

³¹ Черкасский Я. В. Региональная безопасность Персидского залива// Белорусский журнал международного права и международных отношений, №4, 2002, Минск. С. 12-23.

³² GCC Chart book, A visual essay, Deutche Bank Research, Frankfurt am Main, 8 February 2008, P. 1-27.

³³ Olson R., Turkey's Relations with the Gulf Cooperation Council from 2003 to 2007: New Paradigms?, Mediterranean Quarterly, Duke University Press, Durham, No. 19 (3), 2008. P. 68-87

³⁴ Davutoğlu A. Turkey's foreign policy vision, an assessment of 2007, Insight Turkey, SETA, Foundation for Political, Economic and Social Research, Vol. 10, No. 1, 2008. PP. 77–96

³⁵ Kramer H. A changing Turkey: the Challenge to Europe and the United States, Wahsington DC, Brookings institution press, 2000. P. 304

³⁶ Carpenter T.D. Turkey's role in the United states Strategy During and after the cold war, Mediterranean Quarterly, Duke University Press, Durham, Vol. 9. No 2, 2010. P. 30–51.

³⁷ Sayari S.Turkey, the Changing European Security environment and the Gulf Crisis, Middle East Journal, The Middle East Institute, Washington DC, Vol. 46. 1992, P. 10-22.

³⁸ Oguzlu T. Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?, Turkish Studies, Routledge publishers, London, , Vol. 9, No. 1, 3–20, March 2008.

³⁹ Bilgin H.D. Foreign Policy Orientation of Turkey's Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of the AKP and Refah, Turkish Studies, Routledge publishers, London, Vol. 9, No. 3, 2008. P. 407–421

⁴⁰ Zucconni M., The Impact of the EU Connection on Turkey's Domestic and Foreign Policy, Turkish Studies, Routledge publishers, London, Vol. 10, No. 1, 25–36, March 2009.

⁴¹ Baabood A. The Growing Economic Presence of Gulf Countries in the Mediterranean Region, Gulf Research Centre, University of Cambridge, 2009. P.203-209.

ապահովման հնարավորությունը գնահատելու համար, և թե ինչ ազդեցություն կունենա այս քաղաքականությունը թուրքիայի և մյուս երկրների հարաբերությունների վրա⁴²:

Թուրք-սաուդյան համագործակցության հարաբերությունների քննարկման գործում, ինչպես նաև Սաուդյան Արաբիայի թագավորի և Թուրքիայի ղեկավարության միջև բարձր մակարդակով անցկացրած հանդիպումների հետևանքները վերլուծելու համար օգտակար եղան Թուրքիայի և Սաուդյան Արաբիայի ներդրումային համաժողովի վերլուծաբանների⁴³, ինչպես նաև Ի. Սվիտտոնովայի⁴⁴ և Լ. Վալկովայի աշխատանքները⁴⁵: Բացի այդ, ակտուալ էին Գ. Կամուրանի^{46 48}, Ա. Տաբակոյլույի^{47 48}, Բ. Բաչիկի⁴⁸, Մ. Լենորի⁴⁹ Ս. Ֆոլեյի⁵⁰, Վ. Հեյլի⁵¹, Ս. Քարդաշի⁵², Ա. Ներգուզյանի⁵³, Է. Վատսինսի⁵⁴, և այլոց աշխատություններ:

Ատենախոսության կառուցվածքը և բովանդակությունը

Սույն աշխատանքը բաղկացած է վեց մասից՝ ներածությունից, երեք գլուխներից, որոնք իրենց հերթին ներառում են ենթագլուխներ, վերլուծվող խնդիրների շուրջ հակիրճ եզրակացություններ, եզրակացությունից, ինչպես նաև օգտագործված գրականության ցանկից:

Ներածության մեջ ներկայացվում են սույն հետազոտության արդիականությունը, ատենախոսության հիմնական նպատակները, նաև աշխատանքի գիտական նորանվտույնը, հետազոտության ժամանակագրական շրջանակները,

⁴² Aras B. Turkey and the GCC: An Emerging Relationship. Middle East Policy, Washington DC, 12, No. 4, Winter. 2005; Aras B. The Turks and Jerusalem, Contemporary Review, Oxford, Vol.279, No.1629, 2001. P. 201-208.

⁴³ Saudi-Turkish Relations, The Turkish-Saudi Investment Forum 2011, November 2011, Council of Saudi Chambers, Gulf Research Center. P. 1-37.

⁴⁴ Свистунова И.А. Визит Президента Турции в Саудовскую Аравию, Институт Ближнего Востока, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/11-02-09b.htm>

⁴⁵ Валькова Л.В. Саудовская Аравия: Нефть, Ислам, Политика (1975-1985) Наука. Москва. С. 255.

⁴⁶ Katuran G. Dış İlişkiler ve Türk Politikası: 1939'dan Günümüze Kadar, Ankara Üniversitesi, 1983. 460 S.

⁴⁷ Tabakoğlu A. Türk İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998. 424 S.

⁴⁸ Bacik G. The Blue Stream Project, Energy Cooperation and Conflicting Interests, Turkish Studies, Routledge publishers, London., Vol.2, No.2 Autumn 2001. P. 85-93; Bacik G., Turkey and Pipeline Politics, Turkish Studies, Routledge publishers, London, Vol. 7, No. 2, 2006. P. 293-306.

⁴⁹ Lenore G.M. Turkey and Gulf cooperation council security, Turkish Studies, Routledge publishers, London, Vol. 10, No. 1, 2009. P. 75-93; Lenore G.M., Keridis D. The Future of Turkish foreign policy, BCSIA studies in international security, The MIT press, Massachusetts. 2004. P. 354.

⁵⁰ Foley S. The UAE: Political Issues and Security Dilemmas, Middle East Review of International Affairs, GLORIA, Herzliya, Vol. 3, No. 1, March 1999. P. 25-45.

⁵¹ Hale W. Turkey. Middle East and the Gulf Crisis, International Affairs, Blackwell Publishing, New Jersey, Vol. 68, No. 4, 1992. P. 679-692.

⁵² Kardas S. Gul meets with King Abdullah as Turkey seeks Saudi Investments, Eurasia Daily Monitor, The Jamestown Foundation, Washington DC, Vol. 6, No. 24, 2009, PP. 1-5; Kardas S. Turkey: Redrawing the Middle East Map Or Building Sandcastles?, Middle East Policy, Washington DC, Wiley-Blackwel, Vol. 17, No. 1, 2010. P. 51-64; Kardas S. Turkey seeks closer energy partnership and LNG. contract with Qatar, Eurasia Daily Monitor, The Jamestown Foundation, Washington DC, Vol. 6, No. 158, 2009. P. 22-26.

⁵³ A.Nerguzian. Turkish-Arab Economic and Military Cooperation, How far will it go? Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC, December 15, 2010. P. 1-4.

⁵⁴ Watkins E. Greece-Turkey gas pipeline link inaugurated. Oil & Gas Journal, Paul Westervelt, Tulsa, Oklahoma, 2007. P.11-20.

հետազոտման առարկան, մեթոդոլոգիական հիմքերը, կառուցվածքը, ինչպես նաև օգտագործված գրականության հակիրճ վերլուծությունը:

Առաջին գլուխը, որը կոչվում է «Համագործակցության նախադրյալները. Մերծավոր Արևելքում Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ժամանակակից ուղղությունները», բաղկացած է 3 ենթագլուխներից: Առաջին ենթագլխում՝ «Օսմանյան կայսրության պատմական ժառանգությունը: Թուրքերի և Պարսից ծոցի արաբների հարաբերությունների պատմությունը», ներկայացվում են Արաբական թերակղզու ժողովուրդների և թուրքերի միջև հարաբերությունների պատմական հիմքերը՝ վերլուծելով Թուրքիայի և արաբական միապետությունների համագործակցության հնարավորությունները՝ հաշվի առնելով պատմական նախադրյալները: Այս ենթագլխում ներկայացվում են որոշ խնդիրներ կապված Օսմանյան կայսրության քաղաքականության հետ, որոնց հետ առանչվել են արաբական թերակղզու արաբ ժողովուրդները: Դրա հետ մեկտեղ սույն ենթագլուխը արտացոլում է այն փաստը, որ այս ժողովուրդների հարաբերությունները և շփումները Օսմանյան կայսրության հետ եղել են ավելի հարթ, այլ տարածաշրջանների արաբների հետ համեմատ, քանի որ Արաբական Թերակղզու միայն որոշ շրջաններն են եղել Օսմանյան կայսրության տնօրինության տակ և կենտրոնական իշխանությունը այստեղ չի եղել շատ ուժեղ:

Սույն գլխի երկրորդ ենթագլխում՝ «Մերծավոր Արևելքում Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ակտիվացումը», մանրամասնորեն քննարկվում են XX դարի 90-ական թվականների սկզբին թուրքական արտաքին քաղաքականության ուղղության փոփոխության դրդապատճառները, որոնք բացատրվում են համաշխարհային քաղաքականության նոր միտումների առաջացմամբ: Հետազոտության այս մասում ներկայացվում են Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության տարբերությունները «սառը պատերազմի» ժամանակ և դրա ավարտից հետո:

Երրորդ ենթագլուխը կրում է «Արդարություն և Զարգացում կուսակցությունը և իսլամական աշխարհում Թուրքիայի քաղաքականության ակտիվացումը» անվանումը, որտեղ մեծ տեղ է հատկացվում Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության վերլուծությանը, երբ իշխանության եկավ Արդարություն և Զարգացում կուսակցությունը Ռ. Էրդողանի ղեկավարությամբ: Աշխատանքի այս հատվածում վերլուծության են ենթարկվում այս կուսակցության՝ իշխանության գլուխ գալու հետևանքները և Պարսից ծոցի արաբական միապետությունների ու իսլամական աշխարհի հետ հարաբերությունների զարգացման հետ կապված խնդիրները: Ատենախոսության այս մասում ուշադրություն է դարձվում ոչ միայն քաղաքական խնդիրների վրա, որոնք կանխորոշում են արտաքին քաղաքականության զարգացումը, այլև բազմաթիվ տնտեսական, պատմական և մշակութային նախադրյալների վրա:

Երկրորդ գլխում, որը կոչվում է «ՊՕՍԵԿԵ արդի միջազգային հարաբերությունների համակարգում և Թուրքիայի հետ համագործակցության հիմնական բնագավառները», ներկայացվում է Թուրքիայի և Մերծավոր Արևելքի երկրների հետ հարաբերությունների մանրակրկիտ վերլուծությունը, մասնավորապես՝ Պարսից ծոցի

միապետությունների հետ: Առաջին ենթագլխում, որը կոչվում է «Պարսից ծոցի տարածաշրջանում ինտեգրացիոն գործընթացները և Թուրքիայի հետ համագործակցության պայմանագրային հիմքերը», մանրամասնորեն քննարկվում են Պարսից ծոցի տարածաշրջանում վերջին շրջանի ինտեգրացիոն գործընթացների հետևանքները, Համագործակցության Խորհրդի ստեղծման պատճառները, ինչպես նաև տարածաշրջանի անվտանգության և տնտեսական կայունության ոլորտում արաբական միապետությունների կողմից անցկացվող համատեղ քաղաքականության արդյունքները: Առաջին անգամ ներկայացվում են Թուրքիայի և արաբական միապետությունների միջև կնքված բոլոր հիմնական համաձայնագրերն ու պայմանագրերը: Բացի այդ, մանրամասնորեն վերլուծվում են Թուրքիայի և արաբական միապետությունների միջև բարձր մակարդակով անցկացրած այցերը և դրանց ազդեցությունը երկկողմ հարաբերությունների զարգացման վրա:

Երկրորդ ենթագլխում՝ «Թուրքիայի դերը Պարսից ծոցի ավազանում անվտանգության երաշխավորման հարցում», նորովի են վերլուծվում Պարսից ծոցի տարածաշրջանում անվտանգության խնդիրները՝ ուշադրություն դարձնելով ՆԱՏՕ-ի և մասնավորապես ամերիկյան կողմի ներկայության այլընտրանքի որոնմանը: Մանրամասնորեն քննարկվում են ՊՇԱԵՀԽ կոլեկտիվ անվտանգության համակարգում Թուրքիային ներգրավելու հնարավորությունները: Վերլուծվում է նաև ռազմական ոլորտում Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀԽ երկրների միջև համագործակցության հարցը:

Երրորդ ենթագլուխը կոչվում է «Էներգետիկ քաղաքականությունը, որպես խթան Թուրքիայի և Համագործակցության Խորհրդի երկրների միջև համագործակցության զարգացման համար»: Այստեղ ներկայացվում են Եվրոպայի և Թուրքիայի էներգետիկ անվտանգության հարցերը, ինչպես նաև Թուրքիայի Հանրապետության դերը Եվրոպական երկրների էներգետիկ անվտանգության երաշխավորման մեջ, այն երկրների, որոնք մեծամասամբ կախված են ռուսական էներգակիրների մատակարարումից: Սույն ենթագլխում ներկայացվում է արաբական միապետությունների ներուժը Եվրամիությանը տվյալ տարածաշրջանից էներգիայով ապահովելու գործում՝ օգտագործելով թուրքական տարածքով անցնող տարանցիկ տարբեր ուղիներ: Մենք դիտարկում ենք Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀԽ երկրների միջև էներգետիկ համագործակցությունը որպես առաջնային խնդիր, որի միջոցով զարգանում են հարաբերություններն այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են երկկողմանի առևտուրը, ներդրումներն ու մշակութային համագործակցությունը:

Երրորդ գլխում՝ «Սաուդյան Արաբիայի և Թուրքիայի համագործակցությունը ներկայիս փուլում», ավելի մանրակրկիտ քննարկման են առնվում Թուրքիայի և Սաուդյան թագավորության երկկողմանի հարաբերությունները վերջին շրջանում: Առաջին ենթագլուխը «Սաուդյան Արաբիայի դերը Մերձավոր Արևելքում և թուրք-սաուդյան հարաբերությունների ընդլայնման անհրաժեշտությունը» դիտարկում է Սաուդյան Արաբիայի դերը իսլամական աշխարհում և թե ինչ դեր կարող է ունենալ

Սաուդյան Արաբիան Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀԽ երկրների հարաբերությունների զարգացման համար:

Երկրորդ ենթագլուխը, որը կոչվում է «Սաուդյան թագավորի՝ Թուրքիա կատարած «պատմական» այցերի հետևանքները՝ թուրք-սաուդյան հարաբերությունների զարգացման համար», նվիրված է 2006թ.-ից հետո թուրք-սաուդյան հարաբերությունների զարգացմանը՝ Սաուդյան միապետի կատարած պատմական այցի համատեքստում:

Երրորդ ենթագլխում՝ «Թուրք-սաուդյան համագործակցության հիմնական ուղղությունները», դիտարկվում են այս երկրների համագործակցության հիմնական ոլորտները: Կարևոր է նշել, որ Սաուդյան Արաբիայի թագավորության և Թուրքիայի միջև համագործակցության քննարկումը նպատակ չունի միայն գնահատել միայն պետական մակարդակի քաղաքական շփումները: Ընդհակառակը, այստեղ ներկայացվում է բազմաթիվ ոլորտներում տվյալ երկրների հարաբերությունները, այդ թվում՝ տնտեսական, ռազմական, առևտրային և այլն:

Եզրակացություններ

Ընդհանրացնելով հետազոտության և վերլուծության արդյունքները, կարելի է եզրակացնել.

- Թուրքերի և արաբների պատմական հարաբերությունները, ինչպես նաև Օսմանյան ժառանգության բացասական բաղադրիչները, որոնք ներկայումս խոչընդոտում են Թուրքիայի և բազմաթիվ արաբական պետությունների միջև հարաբերությունների զարգացմանը, չեն կարող լուրջ բացասական ազդեցություն ունենալ Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀԽ միապետությունների համագործակցության զարգացման վրա: Անշուշտ, Օսմանյան կայսրության գոյության որոշակի ժամանակահատվածում Արաբական թերակղզու ժողովուրդների հարաբերությունները փակուղային էին, և թերակղզու մի շարք տարածքներ կոնկրետ ժամանակներում գտնվում էին Կայսրության կազմում, և այնտեղ բնակվող ժողովուրդները պարբերաբար առնչվում էին տարբեր տեսակի խնդիրների հետ: Սակայն նույնիսկ այդ դեպքում էլ օսմանների ազդեցությունը տվյալ տարածքում մեծ չէր: Օսմանյան Կայսրության փլուզումից հետո արաբական միապետությունների քաղաքական շրջանակները, ի տարբերություն արաբական մյուս երկրների ղեկավարների, չէին դատում օսմաններին իրենց երկրների հետամնաց զարգացման համար հիմնական պատասխանատվությունը կրողների շարքին: Այդ իսկ պատճառով այսօր հարաբերությունների պատմական հիմքը չի կարող լրջորեն խոչընդոտել Թուրքիայի և Պարսից ծոցի արաբական միապետությունների համագործակցության զարգացմանը:

- Արդեն XX դարի 80-ական թվականների վերջից, հատկապես «սառը պատերազմի» ավարտից հետո, Թուրքիան սկսեց վերանայել իր արտաքին քաղաքականության ուղղվածությունը աշխարհի տարբեր կետերում: Մերձավոր Արևելքը, մասնավորապես Պարսից ծոցի ավազանը, սկսեց ավելի մեծ նշանակություն

ունենալ Թուրքիայի Հանրապետության համար: Նախորդ դարի 90-ականների սկզբից ի վեր Թուրքիան սկսեց փորձել խաղալ Արևմուտքն ու Արևելքը կապողի դեր և առավել ակտիվություն ցուցաբերել արաբ հարևանների, հատկապես արաբական միապետությունների հետ հարաբերություններում՝ ինչպես քաղաքական, այնպես էլ տնտեսական առումով տարածաշրջանում իր դիրքերն ամրապնդելու նպատակով:

- Ռեջեփ Էրդողանի գլխավորությամբ Արդարություն և Զարգացում արմատական կուսակցության իշխանության գլուխ գալը, ավելի լուրջ փոփոխություններ մտցրեց Մերձավոր Արևելքում Թուրքիայի կողմնորոշվածության հարցում: Կուսակցության դիրքորոշումն ու գաղափարները օգնում են Թուրքիայի և իսլամական երկրների միջև համագործակցության առաջընթացին և կապերի զարգացմանը: Վերջին տարիներին Էրդողանի կուսակցության ղեկավարման օրոք Թուրքիան փորձում է ակտիվություն ցուցաբերել մի շարք իսլամական և արաբական կազմակերպություններում, այդ թվում՝ Իսլամական Կոնֆերանսի Կազմակերպությունում և Արաբական Պետությունների Լիգայում: Թուրքիան փորձում է Մերձավոր Արևելքում կապող օղակ հանդիսանալ և դառնալ ռազմավարական ու քաղաքական կենտրոն, և հենց այդ խնդիրն է Անկարան համարում առավել կարևոր Պարսից ծոցի միապետությունների հետ հարաբերությունների զարգացման և համագործակցության հարցում:

- Մերձավոր Արևելքում Թուրքիայի վարած ակտիվ քաղաքականությունը փաստում է այն մասին, որ «նեոօսմանիզմի» դոկտրինի իրականացման փորձը սկսում է դրական արդյունքներ ունենալ Թուրքիայի համար այն տարածաշրջանում, որը դեռևս 100 տարի առաջ մեծամասամբ հանդիսանում էր Օսմանյան կայսրության մի մասը: Թուրքիայի հնարավորությունները՝ Մերձավոր Արևելքում ունենալ տարածաշրջանի առաջնորդի դեր, գնալով ավելանում են, ինչը հեռանկարներ է ստեղծում արաբական երկրների քաղաքական դաշտ և տնտեսական համակարգ մուտք գործելու համար: Թուրքիայի Հանրապետությունը ձգտում է վերականգնել իր դիրքերը տարածաշրջանում և կփորձի օգտագործել արաբական միապետությունների ներուժը՝ իր նպատակներին հասնելու և տվյալ տարածքներում դիրքերն ամրապնդելու համար:

- Պարսից ծոցի տարածքում ինտեգրացիոն գործընթացները վերջերս սկսել են ավելի լայն թափ հավաքել: ՊՇԱԵՀ-ն անդամ երկրներին բազմաթիվ ոլորտներում հաջողվել է ստեղծել համագործակցության համար մեխանիզմներ: Օրինակ, արդեն ստեղծվել է ՊՇԱԵՀ-ի միասնական մաքսային համակարգ և շուկա, որը օգնում է այս երկրներին համախմբված հանդես գալ միջազգային հարաբերությունների հարթակում:

- Էներգետիկ ռեսուրսներից ստացված եկամուտների հաշվին ՊՇԱԵՀ-ն երկրները փորձում են միջազգային ակտիվ քաղաքականություն վարել բազմաթիվ ոլորտներում՝ դիվերսիֆիկացնելով իրենց կախվածությունն Արևմուտքից: Տարածաշրջանային բնույթի տարբեր հարցերում ՊՇԱԵՀ-ն ներկայանում է որպես միասնական համակարգ՝ պաշտպանելով հիմնականում միևնույն տեսակետը: Բացի այդ, ՊՇԱԵՀ-ն երկրները հանդես են գալիս որպես տարածաշրջանային

համագործակցության զարգացման ջատագով Մերձավոր Արևելքի մյուս երկրների հետ, մասնավորապես՝ Թուրքիայի Հանրապետության հետ:

- Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀ-ն երկրների միջև բարձր մակարդակի վրա հաճախակի հանդիպումները վկայում են այն մասին, որ երկու կողմերն էլ մեծ կարևորություն են տալիս կապերի զարգացմանը: Այսօր Թուրքիային և ՊՇԱԵՀ-ին հաջողվել է ստեղծել պայմանագրային բազա համագործակցության զարգացման համար՝ ինչպես առանձին երկրների, այնպես էլ Համագործակցության Խորհրդի մակարդակով: Երկրների միջև կնքվել են բազմաթիվ պայմանագրեր մի շարք ոլորտներում համագործակցության զարգացման նպատակով: Տվյալ համագործակցությունն, անշուշտ, վերաբերում է պաշտպանության և անվտանգության ոլորտներին:

- ՊՇԱԵՀ-ն երկրների անվտանգության ապահովումը հանդիսանում է այն գլխավոր խնդիրներից մեկը, որի հետ առնչվում են Խորհրդի անդամները: Արևմտյան երկրները, ՆԱՏՕ-ն, մասնավորապես՝ ԱՄՆ-ը, երկար տարիներ շարունակ հանդիսանում էին արաբական միապետությունների անվտանգության ապահովման հիմնական երաշխավորը: Թուրքիան այսօր ունի բավականաչափ ռեսուրսներ և ի վիճակի է ապահովել ՊՇԱԵՀ-ն երկրների անվտանգությունը: Դրա հետ մեկտեղ, Թուրքիան չի կարող կտրուկ քայլեր ձեռնարկել այդ ուղղությամբ, քանի որ չափից դուրս ակտիվությունը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ Թուրքիայի և մյուս երկրների, մասնավորապես՝ ՆԱՏՕ-ի գործընկերների, ինչպես նաև Իրանի հետ հարաբերությունների վրա: Չնայած ԱՄՆ-ը մոտակա ժամանակներում կմնան տարածաշրջանի անվտանգության հիմնական երաշխավորը, Միացյալ Նահանգների քաղաքականությունն իսլամական երկրներում բացասաբար է անդրադառնում իր՝ արաբական միապետությունների անվտանգության երաշխավորի կերպարի վրա: Թուրքիան ամբողջ ուժերով կփորձի զարգացնել ՊՇԱԵՀ-ի հետ իր ռազմական կապերը՝ համագործակցության մյուս ոլորտներում դիվիդենտներ ստանալու համար:

- Ներկա պահին Թուրքիայի Հանրապետության առջև կանգնած է երկրի էներգետիկ անվտանգության խնդիրը՝ զարգացող երկրի տնտեսական պահանջները բավարարելու նպատակով: Այս համատեքստում էներգետիկ ռեսուրսներ արտահանող երկրների դերը դժվար է թերագնահատել: Արաբական միապետություններից ածխաջրածնի ներկրման միջոցով Թուրքիան ձգտելու է ինչ-որ չափով լուծել էներգետիկ կախման խնդիրը Ռուսաստանից, իսկ ՊՇԱԵՀ-ն երկրները դեռ չեն լինի իրենց ազդեցությունը ավելի մեծացնել Թուրքիայի պես երկրի էներգետիկ շուկայում:

- Թուրքիայի Հանրապետությունը փորձում է օգտագործել իր աշխարհագրական դիրքը՝ եվրոպական երկրների էներգետիկ անվտանգության համակարգի արդիականացման գործում իր ակտիվ մասնակցությունը ունենալու համար: Արդեն այսօր մի շարք եվրոպական երկրների խողովակաշարներ անցնում են Թուրքիայի տարածքով: Բացի այդ, ներկայումս կան էներգամատակարարման նոր ուղիների շինարարության մի շարք նախագծեր: Պարսից ծոցի միապետություններն, իրենց հերթին, ունենալով եվրոպական շուկայի պահանջները բավարարելու

հնարավորություն, փորձում են օգտագործել Թուրքիան, որպեսզի ամրապնդեն իրենց դիրքերը Եվրոպայում: Մյուս կողմից շատ կարևոր է նշել, որ Թուրքիայի՝ Եվրոպայի էներգետիկ անվտանգության մոդեռնիզացված համակարգ ինտեգրվելու հիմնական պատճառներից մեկը մանիպուլյացիայի լծակների ձեռքբերումն է՝ ինչպես Եվրոպական երկրների հետ, որոնք էներգետիկ ռեսուրսների ներկրման կարիք են զգում, այնպես էլ արաբական միապետությունների հետ, որոնց համար հումքի վաճառքը հանդիսանում է Եկամուտի հիմնական աղբյուրը:

- Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀԼՍ էներգետիկ կապերը հանդիսանում են մյուս ոլորտներում համագործակցության ակտիվության խթան, այնպիսի բնագավառներում, ինչպիսիք են ներդրումային ոլորտը, մշակութային փոխանակումը և, ինչն առավել կարևոր է, առևտուրն այլ ոլորտներում: Թուրքիան և ՊՇԱԵՀԼՍ-ը կշարունակեն զարգացնել իրենց հարաբերություններն էներգետիկայի մատակարարման ոլորտից դուրս, քանի որ դրա համար առկա են բոլոր անհրաժեշտ պայմանները:

- Սաուդյան Արաբիան, անշուշտ, հանդիսանում է ՊՇԱԵՀԼՍ-ի առաջնորդը և շատ լուրջ դեր ունի ամբողջ իսլամական աշխարհում: Թուրքիայի հարաբերությունների զարգացումը Սաուդյան Արաբիայի հետ լրջորեն կամրապնդի թուրքերի դիրքը Մերձավոր Արևելքում և կարող է պատճառ հանդիսանալ քաղաքական նոր պատկերի ձևավորմանը այս տարածաշրջանում: Նրանք բազմաթիվ հարցերին և համաշխարհային քաղաքական խնդիրներին միանման են վերաբերվում, ինչն, անշուշտ, ամրապնդում է պետությունների քաղաքական համագործակցության հիմքը:

-Այդ ամենի հետ մեկտեղ Սաուդյան Արաբիայի ղեկավարությունը չի ողջունում Թուրքիայի ակտիվության մեծացումը Մերձավոր Արևելքի երկրներում: Թուրքերի տվյալ ակտիվությունը արաբական երկրներում տեղի ունեցող գործընթացների կարող է որոշ չափով հանգեցնել տարածաշրջանում արաբների դերի նվազմանը: Անշուշտ, «քաղաքական մրցակցության» փաստը Թուրքիայի և Սաուդյան Արաբիայի միջև ինչ-որ չափով շարունակելու է ազդել այդ երկրների հարաբերությունների վրա՝ որոշակիորեն խոչընդոտելով տարբեր ոլորտներում նրանց համագործակցությանն ու հարաբերությունների զարգացմանը:

- Սաուդյան Արաբիայի և Թուրքիայի ղեկավարների միջև վերջին շրջանում հաճախակի դարձած հանդիպումները, մասնավորապես՝ սաուդյան միապետի երկու «պատմական» այցերը Թուրքիա, լուրջ ազդեցություն են ունեցել երկկողմ հարաբերությունների զարգացման վրա՝ հիմք ահանդիսանալով մի շարք ոլորտներում երկարաժամկետ համագործակցության համար:

- Վերջին ժամանակաշրջանում արագ զարգացում է ապրում ռազմատեխնիկական համագործակցությունը Թուրքիայի և Սաուդյան Արաբիայի թագավորության միջև: Դրա հետ մեկ տեղ վերջինս անընդմեջ ներդրումներ է անում Թուրքիայի տնտեսության մեջ, ինչի պատճառը հանդիսանում է Արդարություն և Զարգացում կուսակցության քաղաքականությունը՝ ուղղված իսլամական հարուստ երկրներից կապիտալի ներգրավմանը: Չնայած նրան, որ երկրների միջև

հարաբերությունները զարգանում են մի շարք ոլորտներում, առևտրի ոլորտի զարգացումը դարձել է սաուդյան և թուրքական հարաբերությունների ակտիվության հիմնական պատճառը: Նրանք զարգացման հեռանկարներ են տեսնում տվյալ ոլորտում և ստեղծում են բարենապաստ պայմաններ առևտրա-արդյունաբերական հարաբերությունների ամրապնդման համար:

Թուրքիայի և ՊՇԱԵՀԼՍ երկրների համագործակցության ամրապնդումը երկու կողմերի համար էլ կլինի ձեռնտու: Թուրքիան կկարողանա օգտվել միապետությունների ռեսուրսներից, ինչպես նաև զգալիորեն կավելացնի բնական ռեսուրսներով հարուստ երկրների դերը իր տնտեսության մեջ: Մյուս կողմից ՊՇԱԵՀԼՍ երկրները կփորձեն Թուրքիան օգտագործել մի շարք ոլորտներում արևմտյան կախվածությունից ազատվելու համար: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ Թուրքիայի Հանրապետության միջազգային քաղաքականությունը չի կարելի այլևս դիտարկել որպես երկկողմանի հարաբերությունների արդյունք կամ էլ համաշխարհային ասպարեզում չհամակարգված քայլ, այլ, ընդհակառակը՝ ժամանակակից թուրքական արտաքին քաղաքականությունը փոխկապակցված գործընթացների համակարգ է, որը ենթադրում է մի ամբողջականություն: Հասկանալով Թուրքիայի արդի քաղաքականության հիմքերը, մենք հնարավորություն ենք ստանում ավելի ճկուն լինել մեր երկրի արտաքին քաղաքականության ասպարեզում:

Ատենախոսության թեմայով հեղինակի հրապարակումները

1. Turkish-Qatari Cooperation in the 21st Century/- «Կանթեղ»: Երևան, «Աստղիկ» հրատ., 2011, N3 (48), էջ 131–141.
2. On the New priorities of Turkish Foreign Policy and activeness in the Middle East/- «Մերձավոր Արևելք»: ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտ, N7, Երևան, 2011, էջ 46–58.
3. The Turkish-Saudi Arabian Relations (The First decade of the 21st century).- «Թյուրքագիտական և Օսմանագիտական Ուսումնասիրություններ», ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտ, N7, Երևան, 2011, էջ 315–332.
4. The Policy of Turkey in the GCC area. A general overview/- «Կանթեղ», Երևան, «Աստղիկ» հրատ., 2011, N4 (49), էջ 145–150.

АНДРАНИК ОГАНЕСОВИЧ АЙВАЗЯН

РАЗВИТИЕ ОТНОШЕНИЙ ТУРЦИИ И СОВЕТА СОТРУДНИЧЕСТВА АРАБСКИХ
ГОСУДАРСТВ ПЕРСИДСКОГО ЗАЛИВА (ССАГПЗ) В КОНЦЕ XX – НАЧАЛЕ XXI
ВЕКОВ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности
23.00.04 – «Международные отношения» (политические науки)

Защита состоится 30 мая 2012г., в 14:00 часов, на заседании специализированного совета
056 ВАК РА, действующего по адресу: ул. К. Улцици 56/б, Ереван 0037, Армения

РЕЗЮМЕ

Бассейн Персидского залива остается одним из самых своеобразных регионов на политической карте мира. Внимание к этому геопро пространству объясняется прежде всего стратегической значимостью зоны Персидского залива для топливно-энергетического обеспечения мировой экономики, поскольку она представляет собой колоссальный резервуар углеводородных энергоносителей и является «жизненно важным» компонентом функционирования мировой политико-экономической системы. Вместе с тем изменяющаяся политическая картина на данной территории, небывалый экономический рост арабских монархий, а также интеграционные развития в сфере политики и экономики заставили многие западные державы, и не только, переосмыслить направления своей внешней политики в данном регионе в последний период времени. С этой точки зрения исключением не является также Турецкая Республика, политика которой в регионе Персидского залива, и на Ближнем Востоке в целом, претерпела серьезные изменения уже с конца 90-х годов 20-ого века. За последние пятнадцать лет, внешняя политика Турции в этом регионе активизировалась, в частности, в отношениях с арабскими монархическими государствами Персидского залива.

Созидание современной системы международных отношений предполагает нахождение способов многогранного взаимодействия, многосторонних контактов и связей между государствами, составляющими мировое сообщество. В этом контексте интересно и необходимо понять, в каком направлении изменялась внешняя политика Турецкой республики в арабских странах Персидского залива, как развивались отношения стран – членов Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива с Турцией, а также в каких направлениях возможно сотрудничество ССАГПЗ с Турцией и как оно скажется на политической ситуации на всем Ближнем Востоке, а также в соседних регионах.

На стыке Востока и Запада, Европы и Азии, как Армения, так и весь Южно-кавказский регион находятся под влиянием процессов происходящих на территории Ближнего Востока, а в данном случае Персидского залива. Для РА особенно важно понять, как конкретные политические изменения, а также развития отношений между странами региона сказываются

на изменении политической картины всего пространства и вне его. Для устойчивого развития нашего государства было бы органично проявить многовекторный подход в отношении проблем региональной безопасности и сотрудничества, учитывая тот факт, что Республика Армения выступает с позиций формирования среды регионального сотрудничества, установления конструктивных отношений, создания системы безопасности.^{1 3}

Настоящее исследование предлагает многосторонний анализ политики Турецкой Республики в данном регионе, анализируя различные направления отношений Турции с арабскими монархическими государствами Персидского Залива – как в сфере двусторонних отношений, а также в комплексной системе ССАГПЗ.

Настоящая работа состоит из шести частей, включая введение, три главы, состоящие в свою очередь из параграфов, краткое заключения по анализируемым проблемам, а также список использованной литературы.

Во *Введении* представляется актуальность настоящего исследования, основные цели диссертации. В этой части представляются также научная новизна настоящей работы, хронологические рамки исследования, объект и предмет исследования, цели диссертационной работы, методологические основы, структура, а также краткий анализ использованной литературы.

Первая глава под названием «Предпосылки сотрудничества. Современные направления внешней политики Турции на Ближнем Востоке» представляет историю арабских народов бассейна Персидского Залива во времена Османское Империи. В данной главе анализируются возможности сотрудничества между Турцией и арабскими монархическими государствами, учитывая исторические проблемы которые существовали в отношениях турков и арабов данного региона на протяжении истории. В данной части работы детально обсуждаются причины изменения направления турецкой внешней политики в начале 90-х годов XX века, которые объясняются различными тенденциями в мировой и региональной политике. В этой части исследования представляются различия между внешней политикой Турции во времена «холодной войны» и после ее окончания. Вместе с тем анализируются последствия прихода к власти партии Справедливости и Развития в Турция и влияние данного события на развитие отношений с арабскими монархическими государствами Персидского залива и вообще с исламским миром в целом.

Вторая глава под названием «ССАГПЗ в современной системе международных отношений и основные отрасли сотрудничества с Турцией» посвящена анализу интеграционных процессов на территории Персидского Залива, и роли ССАГПЗ в системе МО на современном этапе. Кроме этого в данной части работы детально анализируются отношения Турции со странами Совета Сотрудничества. Этот анализ подразумевает

¹ Котанджян Г.С. Основные направления разработки стратегии национальной безопасности Армении в контексте региональной безопасности. Институт национальных стратегических исследований им. Драстамата Канаяна МО РА, Ереван, 2008, с. 307

детальный анализ всех важных сфер сотрудничества между странами – членами ССАГПЗ и Турцией. Особое внимание уделяется роли Турции в процессе гарантирования безопасности стран-членов ССАГПЗ. Вместе с тем проводится детальный анализ сотрудничества Турции и ССАГПЗ в сфере энергетики, а также представляется роль Турции в обеспечении энергетической безопасности Европы за счет транзита энергии из Залива.

Третья глава «Сотрудничество Саудовской Аравии и Турции на современном этапе» посвящена отдельному и более детальному обсуждению развития отношений между королевством Саудовской Аравии и Турецкой республикой. Данная глава представляет какую роль Саудовская Аравия может играть для углубления отношений между ССАГПЗ и Турцией. В этой части работы проводится детальный анализ сотрудничества Турции и СА в военно-оборонном секторе. Кроме этого рассматриваются вопросы сотрудничества в сфере энергетики, в сфере торговли, особенно после “исторических” визитов саудовского монарха в Турцию в 2006-ом и 2007-ом годах. Вместе с тем в деталях представляется процесс саудовских инвестиций в экономику Турции и как данный феномен сказывается на укреплении отношений между этими странами.

В заключении представляются основные выводы настоящей диссертации анализирующей развитие и углубление отношений между Турцией и ССАГПЗ на протяжении последних двух десятилетий и до наших дней. Обобщая результаты исследования можно сказать, что укрепление сотрудничества Турции и стран ССАГПЗ на данный момент взаимовыгодно и будет таковым для обеих сторон в ближайшие годы. Турция сможет пользоваться ресурсами монархий, а также получит существенный приток инвестиций в свою экономику, в то время как страны ССАГПЗ будут пытаться освободиться от зависимости от Запада во многих сферах.

На данный момент Турции и ССАГПЗ удалось создать договорную базу для развития сотрудничества на уровне – как отдельных стран, так и Совета сотрудничества в целом. Турция на сегодняшний день обладает достаточными ресурсами и способна гарантировать безопасность стран ССАГПЗ. На ряду с этим Турция не может предпринимать резкие шаги в данном аспекте, так как чрезмерная активность может повлиять на ухудшение отношений Турции с третьими странами, особенно со своими партнерами блока НАТО, а также Ираном. Несмотря на то, что США в ближайшее время останутся главным гарантом безопасности в регионе, политика Соединенных Штатов в исламских странах будет негативно сказываться на образе США в качестве гаранта безопасности арабских монархий. Энергетические потребности Турции, а также транзит углеводородов будут играть огромную роль в сотрудничестве со странами ССАГПЗ. В то же время связи в данной сфере выступают рычагом для увеличения активности в других областях сотрудничества – таких, как сектор инвестиций, культурный обмен и, что более важно, торговля в других областях.

Турция и Саудовская Аравия подходят ко многим вопросам и мировым политическим проблемам со сходных позиций, что, конечно же, формирует основу для

политического сотрудничества. В последний период времени получает быстрое развитие военно-техническое сотрудничество между Турецкой республикой и КСА. Саудовская Аравия за последние несколько лет постоянно инвестирует средства в экономику Турции, причиной чего является политика партии Справедливости и Развития, направленная на привлечение капитала из богатых исламских государств.

Несмотря на это руководство Саудовской Аравии, в целом, не разделяет позицию сильного влияния Турции на ближневосточные международные отношения, в особенности, на ход событий в арабских государствах, так как это может привести к ослаблению роли самих саудовцев в регионе. Несомненно, фактор «политической конкуренции» между Турцией и Саудовской Аравией на ближневосточной арене будет в какой-то степени влиять на отношения между этими государствами, в определенной степени препятствуя развитию отношений и сотрудничества в определенных сферах.

ANDRANIK AYVAZYAN

THE DEVELOPMENT OF TURKEY-GULF COOPERATION COUNCIL (GCC) RELATIONS IN THE END OF THE 20TH AND THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Dissertation under 23.00.04 cipher- "International Relations" aspiring to earn a PhD in Political Science

The public defense of the dissertation will take place on May 30, 2012, at 14:00, in the National Strategic Research Institute under the MoD of RA at the 056 HAC Specialized Chamber session (Address: K. Ulnetsi str. 56/6, Yerevan 0037, Armenia)

Resume

For decades the Persian Gulf has been one of the most unique geopolitical regions in the world triggering the profound interest of political scientists. The attention directed to the oil and gas rich area of the Gulf is caused first of all by the strategic importance of the region and its role in the permanent supplies of the growing world economy with the resources extracted from the region. Next to this, recent political changes in the region and the phenomenal development of the Persian Gulf monarchies have made the Western powers, and not only, reconsider their political approach for the region. The foreign policy of Turkey in this case hasn't been an exception either. The fundamentals of Turkish foreign orientation have been undergoing structural changes after the end of after the end of the Cold War. In the recent years Turkey has been pursuing active politics in the Middle East, trying to become more involved in the political processes in the region.

The current settings of the International Relations system in the world are assuming possible collaboration between the various countries and the actors on the international arena. Considering this it is crucial to understand how the relations of Turkey and the countries of the Gulf Cooperation Council have been developing lately and what the possible path of collaboration will be in the future. Next to this it is necessary to understand what the impact of the collaboration will be for the Middle East and the regions neighboring it.

Armenia and the whole South Caucasus are situated on the cross roads of the East and the West, Europe and Asia, and thus the processes taking place in the neighboring regions are having a direct or indirect impact on the political situation in our country and sub region in its turn. For the steady development of our country it is necessary to demonstrate a multidimensional approach to the issues of regional security and collaboration.

The given dissertation consists of 6 sections, including the introduction, the 3 chapters, comprising in their turn of subsections, a conclusion, and indication of the used literature sources.

The introduction is presenting the scientific relevance of the research, its main goals and the purpose, the chronological period of the research, the methodology of the research, the structure of the dissertation, as well as a short overview of the relevant literature and sources.

The First chapter called: **"The background of cooperation. The modern direction of Turkish foreign policy in the Middle East"**, is presenting the history of Arab nations of the

Persian Gulf in the times of the Ottoman Empire. The given chapter analyzes the possibilities of cooperation between Turkey and the Arab monarchies of the Gulf, taking into account the historical background of the relations which existed during the Ottoman times. Next to this the chapter is analyzing in details the reasons of Turkish foreign policy changes in the beginning of the 90's, presenting more specifically the changes which occurred in the international orientation of Turkey in the Persian gulf and in the Islamic world in general under the governance of Justice and Development party.

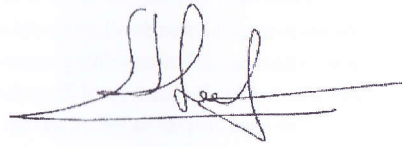
The second chapter called **"GCC in the current International Relations settings and the main areas of collaboration with Turkey"** is dedicated to the analyses of integration processes in the Persian Gulf, and the role of GCC in the International Relations at this moment. Next to this the chapter is presenting in details the main sectors of Turkey-GCC collaboration. A special attention is paid to the role of Turkey in the process of security guaranteeing in the Persian Gulf region. Along with this the detailed analysis of Turkish-GCC cooperation in the energy sector is provided.

The third chapter called **"Collaboration of Saudi Arabia and Turkey in the current days"** is dedicated to a specific and a more profound analysis of developing relations between Saudi Arabia and Turkey. This chapter presents the role Saudi Arabia can play in the relations between Turkey and GCC in general. The chapter analyzes the Turkish-Saudi military cooperation. Next to this it discusses the collaboration in the energy and trade sectors, which have registered high growth after the unprecedented visits of Saudi king to Turkey in 2006 and 2007. Along with this the chapter discusses the impacts of the Saudi investments in Turkey.

The **conclusion** offers summarizing points concerning the main problems raised in the dissertation about the state of Turkey-GCC relations. Summing up the main results of the research it is possible to state that the collaboration between Turkey and GCC countries is and will be mutually beneficial in the years to come. Turkey will be trying to make use of the natural resources of the Arab monarchies, as well as be welcoming the Arab investments in its economy, while the GCC countries will be trying to decrease their dependence on West in various realms.

At this moment Turkey and GCC have been able to create legal basis for cooperation, having signed various treaties on the level of individual countries as well on the level of GCC. Currently Turkey is in possession of enough resources for guaranteeing the security of the GCC countries. Along with this the republic is afraid of taking any extreme actions in this matter, as this activity in the Persian Gulf can cause deterioration of Turkey's relations with other countries, especially the allies from NATO and Iran. Despite the fact, that US will be carrying the function of the main security provider in the region in the nearest future, the US policy in many Islamic states will be causing a bigger negative perception of Americans in the region, forcing the Gulf states to search for other security options. The energy demands of Turkey as well as the transit routes passing Turkey will be playing a key role for deepening the Turkey-GCC collaboration. The energy ties in their turn will be serving as a natural leverage for activeness in the other areas of cooperation, such as public and private investments, cultural exchange, and trade. Turkey and Saudi Arabia have

similar stances for many problems in international politics, which in its turns creates possibilities for political collaboration between those 2 states. Recently the cooperation in the military sphere between the two countries has been accelerating. In the recent years Saudi Kingdom has been permanently investing in Turkey, as a result of politics carried out by Justice and Development party of Erdogan, aiming to attract finances from rich Islamic states. Despite all the progress in the Turkish-Saudi relations the ruling family of the Saudi Kingdom is not happy with the activeness of Turkey in the Middle East and the growing importance of Turkey in the Persian Gulf, as it may to some extent weaken the stance of Saudis in the region.

A handwritten signature in black ink, consisting of several loops and a long horizontal stroke extending to the right.